

קושיית התוספות דנילף עדל"ת שיש בו כרת מייבום

בברייתא המובאת במסכת יבמות (ג:) שנו חכמים: תנו רבנן, "אשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערותה עליה בחייה" (ויקרא יח יח), 'עליה' מה תלמוד לומר. לפי שנאמר (דברים כה ה) "יבמה יבוא עליה" שומע אני אפילו באחת מכל עריות האמורות בתורה הכתוב מדבר, נאמר כאן 'עליה' ונאמר להלן 'עליה' - מה להלן במקום מצוה אף כאן במקום מצוה ואמר רחמנא 'לא תקח', ע"כ. דהיינו, שלולי הכתוב 'עליה' היה מקום לומר שיהיה אדם מחויב במצות יבום גם במקום שהיבמה אסורה עליו באיסור עריות, ולכן אמרה תורה 'עליה' להורות שאיסור 'אשה אל אחותה לא תקח' הוא גם במצב של 'עליה' - דהיינו במקרה שאשה זו נפלה לפניו לייבום.

ומדקדקת הגמרא: טעמא דכתב רחמנא 'עליה', הא לאו הכי הוה אמינא אחות אשה מייבמת, מאי טעמא, דאמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה - אימר דאמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה, לא תעשה גרידא, לא תעשה שיש בו כרת מי דחי. דהיינו שכל דין עשה דוחה לא תעשה אינו באופן שהלא תעשה הוא לאו שיש בו כרת, וכיון שאיסור אחות אשה הוא בכרת, אם כן אף בלא הדרשה מ'עליה' היינו יודעים שאסור לו לייבם את אחות אשתו - כי אין עדל"ת שיש בו כרת.

והקשו התוספות (ד"ה לא תעשה) מדוע לא נלמד שעשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת מעצם מצות יבום, שהרי אשת אח אסור בכרת ואעפ"כ ציוותה תורה שבמקום יבום ישא את אשת אחיו - הרי שמצות עשה של יבום דוחה את איסור לא תעשה של אשת אח, אף שיש בו כרת. ומיישבים התוספות (ד.) שאי אפשר ללמוד דין זה מהיתר יבום באשת אח - כי "שאני אשת אח דמצותו בכך, ואי אפשר בענין אחר לקיים מצות יבום, דאם לא כן בטלה מצות יבום". אך אי אפשר ללמוד מכך גם לשאר מצות עשה שידחו לא תעשה שיש בו כרת, באופן שיכולה להתקיים אותה המצוה במקרים ואופנים אחרים בלא לדחות את האיסור.

חקירת האחרונים אם יבום באשת אח גדרו 'דחיה' או 'הותרה'

והנה אשת אח אסורה באיסור כרת, ועם זאת ציוותה התורה שאשת אח נופלת ליבום לפני אחי בעלה. וחקרו האחרונים בהיתר איסור אשת אח בקיום מצות יבום, האם גדרה 'דחיה' או 'הותרה'. דהיינו, האם גם בעת פטירת האח ללא בנים, עדיין יש על אשתו איסור אשת אח, אלא שכנגד זאת ציוותה התורה שייבם אחיו את אשתו, למרות האיסור - ומצות הייבום דוחה את איסור הערוה. או שנאמר, שמצות יבום מגלה לנו על הגבלה בעיקר איסור אשת אח, שאף שאסרה התורה אשת אח, אך באופן שמת האח בלי בנים - לא אסרה התורה את אשתו, ואדרבה ציוותה לייבמה, וממילא לא מצות היבום דוחה את האיסור, אלא שבמקום ייבום כלל אין איסור זה, ואשתו של האח מותרת.

ומדברי התוספות מבואר שמצות יבום אשת אח פועלת באותם הגדרים של 'עשה דוחה לא תעשה' - אשר על כן מקשים התוספות שנלמד ממצות יבום לכל התורה ש'עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת'. הרי שמבוארת דעת התוספות שהיתר איסור אשת אח בשעת היבום אין גדרה 'הותרה' אלא רק 'דחיה'. ובאמת תמה הקרן אורה על דבריהם - שהלא מצות יבום באשת אח אינה 'דחיה' אלא 'הותרה' - שהתורה התירה לשאת אשת אח במקום מצוה, ואין כאן כלל איסור 'אשת אח' שמצות היבום דוחה אותה, ואם כן אין מקום ללמוד מדין יבום לדחיית שאר איסורים על ידי שאר מצוות.

ובביאור דעת התוספות ביישובם, נחלקו האחרונים אם כוונתם שאכן אין זה דיחוי אלא היתר, או שאף שגדר ההיתר הוא משום דיחוי מכל מקום אין ללמוד מיבום לכל התורה. יעויין בערוך לנר, בית הלוי (ח"א סימן לח) וקובץ הערות (סימן ט סק"א).

קושיית האמרי משה מייבום קטן אף שלא מקיים מצוה וממחזיר גרושתו

ועל כל פנים, לכל הפחות בקושיית התוספות מבואר שמצות יבום גדרה דיחוי כעשה דוחה לא תעשה. ובאחרונים הקשו כמה קושיות על הבנת התוספות בקושייתם. האמרי משה (סימן ה ס"ק יט) מקשה, שלפי הבנת התוספות לכאורה אין להתיר איסור אשת אח אלא באופן שמקיים את המצוה, ואילו במשנה מוכח שגם בלי קיום המצוה יש היתר באשת אח, שכך שנינו במשנה ביבמות (קיא:): יבם קטן שבא... על יבמה גדולה - תגדלנו. וכיון שיבם קטן אינו מקיים את המצוה, כיצד הותרה לו אשת אחיו, ועל כרחך שעצם הנפילה של אשת אחיו לפניו לייבום היא המתירתה לו - ועל כרחך שטעם ההיתר אינו מדין דיחוי של המצוה כמו שכתבו התוספות - שהרי כלל אינו מקיים מצוה בייבום זה.

עוד הקשו האחרונים מדברי הגמרא במסכת יבמות (לט.) בביאור דברי המשנה (לח.) "כנסה - הרי היא כאשתו לכל דבר": אמר רבי יוסי בר חנינא, לומר שמגרשה בגט ומחזירה. ומבארת הגמרא את החידוש בכך שיכול להחזירה אחר שגירשה: סלקא דעתך אמינא, מצוה דרמיא רחמנא עליה עבדה, השתא תיקום עליה באיסור אשת אח, קמ"ל. ואימא הכי נמי [- אולי באמת נאמר כסברא זו ויהיה אסור להחזירה אחר שגירשה]. אמר קרא (דברים כה ה) "ולקחה לו לאשה" - כיון שלקחה, הרי היא כאשתו לכל דבר.

ולכאורה, לדברי התוספות שהיתר יבום באשת אח הוא מדין דחיית הלאו על ידי המצוה, אם כן כיון שגירשה אחר שכבר קיים מצותו, מדוע באמת מותר לו לשוב ולקחתה. ולמה לא תקום לפי האמת סברת הגמרא "מצוה דרמיא רחמנא עליה עבדה" - השתא תיקום עליה באיסור אשת אח". וכעין זה

'בעידניה'

במצות

ייבום

יום חמישי ז אדר ב

יבמות דף ג

יש להקשות גם מההיתר לבוא על יבמתו בביאה שניה, אף שכבר קיים המצוה. שכן הקשו התוספות (ח: ד"ה מלמד): תימה דמשמע דלביאה שניה לא צריך קרא להיתר, ואמאי, והא מצוה דרמא רחמנא עליה עבדה מביאה ראשונה. ויש לומר, דביאה שניה לא צריכא קרא, דסברא הוא דלא אמר רחמנא יבוא עליה לגרשה אחר ביאה ראשונה. ולכאורה צריך להבין סוף סוף אם ההיתר הוא רק כדין עשה דוחה לא תעשה מדוע באמת ימשיך ההיתר גם בביאה שניה.

יסוד ההיתר הוא מדין דיחוי אך כיון שנדחה פקע ממנה שם אשת אח

אמנם כתב האמרי משה שאין מכך ראייה שכן יש לומר שיסוד ההיתר הוא מדין דיחוי, רק שאחר שנדחה האיסור שוב פקע ממנה לגמרי שם 'אשת אח' ומגזירת הכתוב אנו מחשיבים אותה כאשתו מעיקרא וממילא מותרת לו לעולם. אלא שסברא זו לא תועיל ליישב את הקושיה מקטן הנושא את יבמתו, שכן הקטן אינו מקיים כלל מצות יבום. כמו כן כתבו התוספות (לה: לענין כונס יבמה מעוברת והפילה, שלכאורה כיון שביאת מעוברת אינה ביאה (לאותו מ"ד), אם כן הרי בא על אשת אח שלא במקום מצוה. ויישבו תוספות, שמכל מקום אינו חייב כיון שהרי זה דומה לקטן שבא על יבמתו גדולה. דהיינו, שכיון שיבמה זו נפלה לפניו, זה עצמו מתיר את האיסור אף בלי קיום מצוה.

ובאמת על כל קושיות אלו היה אפשר ליישב בפשטות, שכיון שדין התורה לייבם, ממילא אף שקיום המצוה יהיה רק לכשיגדל וכשלא תהיה מעוברת, מכל מקום מכח אותה מצוה נדחה הלאו כבר עתה - שכן איסור 'אשת אח' שיש לו עכשיו על אשה זו - עומד בסתירה למצות הייבום שיש לו באשה זו. אלא שכוונת האחרונים להקשות, שהרי דין ידוע הוא בכל 'עשה דוחה לא תעשה' שאין העשה דוחה את הלא תעשה אלא 'בעידינה' - דהיינו שבזמן ביטול הלא תעשה מקיים את העשה. וממילא אי אפשר לפרש שדחיית הלא תעשה של אשת אח היא מכח הקיום העתידי של הייבום.

ובחידושי הגרנ"ט (סימן ב) כתב בביאור דברי התוספות, שאף שדין יבום הוא מדין דחיה, מכל מקום חלוק דין דחיה של יבום מדין דחיה בעלמא שאינו אלא בעידנא. וזאת מכח סברת הגמרא (יבמות כז:): כל יבמה שאין אני קורא בה בשעת נפילה "יבמה יבוא עליה" - הרי זו כאשת אח שיש לה בנים ואסורה. ופירשו התוספות (ב. ד"ה ואחות) בטעם הדבר: דאין זה 'דרכי נועם' אם יש לה להזדקק לזה שנפטרה הימנו. על פי זה ביאר הגרנ"ט, שאמנם מצד הדיחוי של המצוה לא נדחה האיסור אלא בשעת קיום המצוה, אך כיון שאין זה דרכי נועם שבשעת הנפילה תהיה אסורה ורק אחר כך תהיה מותרת - ממילא בכה"ג נדחה האיסור תיכף בשעת נפילה, מכח מצות הייבום שלאחר מכן.

הערת הבית הלוי ביבום בחייבי לאוין הלא כבר בקרבה עובר על הלאו שלא בעידינה

והנה בגמרא (יבמות כ:): מבואר שמעיקר הדין היה מקום להתיר ייבום בחייבי לאוין מדין עשה דוחה לא תעשה. והביאו להקשות בשם הבית הלוי, דהנה דעת הרמב"ם (ספה"מ ל"ת שנג) שכל קורבה לעריות אפילו בלא ביאה אסורה מן התורה והוא בכלל אזהרת "איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה" - כאילו יאמר 'לא תקרבו שום קירוב שיביא לגלות ערוה'. ומעתה, כיצד נוכל להתיר ייבום בחייבי לאוין מדין עשה דוחה לא תעשה, הלא לעולם קודם הביאה יש קורבה, וכיון שכבר בשעת הקורבה עובר על איסור ערוה ועדיין לא קיים מצות היבום עד הביאה - אם כן נמצא שהלאו נדחה שלא בעידינה.

ויישוב הבית הלוי, בדקדוק לשון הרמב"ם 'לא תקרבו שום קירוב שיביא לגלות ערוה' - הרי שכל איסור קירבה לעריות הוא במה שעל ידי הקורבה יכול לבוא לידי גילוי עריות, אך באופן שהביאה עצמה מותרת משום עשה דוחה לא תעשה ממילא בטל מאלו איסור הקורבה, ונמצא שהביאה מותרת משום עשה דוחה לא תעשה בעידינה, ואילו הקורבה שאינה בעידנא כלל אינה אסורה.

קיום מצות היבום בהעראה או בגמר ביאה

והנה יש לדון בדין יבום מתי מקיים המצוה, אם בשעת העררה או רק בשעת גמר ביאה. ובגמרא (כ:): מבואר הטעם שאיסור לייבם חייבי לאוין, גזירה ביאה ראשונה אטו ביאה שניה. וכתבו התוספות (ד"ה אטו): לאו דוקא נקט ביאה שניה, דהא אפילו גמר ביאה ראשונה אסור, דיבמה נקנית בהעראה, והוא מצי למימר גזירה אטו גמר ביאה. מבואר בתוספות שקיום דין הייבום הוא כבר בהעראה. אמנם הרמב"ן (שם) כתב: ואע"פ שמשעה שהערה בה קנאה, מכל מקום איתא למצוה עד גמר ביאה, דיבמה יבא עליה גמר ביאה משמע אלא שריבה הכתוב אף העראה. והרשב"א (שם) הוסיף: אי נמי, משום דכתיב 'להקים לאחיו שם', ובגמר ביאה הוא דאיכא הקמת זרע, אלא שריבה הכתוב אף העראה. וכ"כ הר"ן בקידושין (י. מדפה"ר).

ובאחיעזר (סימן ד אות ו) כתב דהמדקדק בלשונם הזהב של הראשונים, הרמב"ן והריטב"א, יראה שהם סוברים שגם בגמר ביאה מקיים מצותה, ורק שאין גמר ביאה מעכבת. והגר"א יפהן עמד על דברי הריטב"א (יבמות סא. לגירסת כת"י): דאע"ג דיבם קונה בתחילת ביאה, כיון דקיום מצוה ליתא בפחות מביאה גמורה דאיכא הקמת זרע, כולה משתרי. הרי מבואר בריטב"א שלא זו בלבד שאף גמר ביאה בכלל המצוה, אלא שאין קיום מצוה אלא בגמר ביאה.

ודעת התוספות בכמה מקומות (ב"ב יג. ד"ה כופין ועוד) שהטעם שאין עשה דפריה ורביה דוחה לא תעשה דיחוי לאוין, כיון שאינו בעידנא, שהרי משעת העררה כבר עוקר ללאו, ואילו עשה של פריה ורביה אינו מקיים עד גמר ביאה. וכתבו האחרונים להוכיח שדעת הריטב"א דלא כדעת התוספות, שהרי מבואר בגמרא שמעיקר הדין יבום דוחה חייבי לאוין מדין עשה דוחה לא תעשה, והלא איסור הלאו הוא כבר בהעראה ואילו קיום היבום לדעת הריטב"א אינו אלא בגמר ביאה, ואם כן כיצד ידחה את הלאו הלא אין זה בעידינה. ומוכח מכאן שכיון שהוא מעשה אחד, נחשב לדחיה בעידינה.

"עפ"ז ביאר

הגרנ"ט

שאמנם

מצד הדיחוי

של המצוה

אין האיסור

נדחה אלא

בשעת

המצוה, אך

כיון שאין זה

'דרכי נועם',

לכן נדחה

האיסור

תיכף בשעת

הנפילה"

לתרומות והקדשות

ניתן לפנות למייל
המערכת

כל תרומה מסייעת
בהפצה רחבה של
הגליון